

חידת מחלתו של לנין ובריאותם של מנהיגים

פרופ' יורם פינקלשטיין, מנהל היחידה והשירות לנוירולוגיה ולטוקסיקולוגיה

בשנים האחרונות פרסמנו שני מאמרים העוסקים במחלתו של ולדימיר איליץ' לנין, מייסד ברית המועצות. המאמרים נכתבו עם הפסיכיאטרים פרופ' אליעזר ויצטום ופרופ' ולדימיר לרנר מאוניברסיטת בן גוריון בנגב. מאמרנו הראשון ראה אור בכתב-העת *European Journal of Neurology*, צוטט ב-*New York Times* ונבחר על ידי העיתון המדעי *Discovery* כאחד ממאה המאמרים המשפיעים בעולם בעת פרסומו. לאחרונה הועלה הנושא בכתב העת *Human Pathology* ונתבקשו לדון בו שנית.

השאלה שהצגנו במחקרנו נבעה מהיבט היסטורי כללי: האם ניתן לאזרחים מידע נכון על בריאות מנהיגיהם? במקרים רבים מוסתר מצב בריאותו של המנהיג – לא רק במדינות טוטליטריות, אלא גם במדינות דמוקרטיות. כאשר הפגימה הרפואית היא מוחית, חוליים של מנהיגים מוסתר מפני הציבור אף ביתר שאת. זאת, בניגוד לכללים החלים על שאר האזרחים. על הציבור נאכפות תקנות, על פיהן עובד אשר חלה מושעה מתפקידו עד להחלמתו. האכיפה ההדוקה ביותר היא במקצועות בהם מוטלת על העובד אחריות לחיי הזולת, כגון רפואה, נהיגה (בעיקר ברכב ציבורי) או טיס.

הסתרת המידע גורמת להיוותרותם של מנהיגים חולים בתפקידם, למרות שאינם כשירים עוד למלאו. במאה ה-20 היו דוגמאות רבות לכך במדינות דמוקרטיות: נשיאי ארצות הברית מווילסון ועד רייגן, וינסטון צ'רצ'יל בתקופת כהונתו האחרונה כראש ממשלת בריטניה, מאו צה טונג בסין ועוד. תפקודו של מנחם בגין בעת מלחמת לבנון עלה אף הוא לדיון. בהקשר זה בולטת הסתרת מחלתו של לנין, במדינה ששלטונה רודני.

העובדה המרכזית אינה שנויה במחלוקת: לנין מת בגיל 53 לאחר מחלה קשה. עד לקריסת ברית המועצות נחשפו פרטים מהימנים מועטים בלבד על הידרדרות בריאותו בשנותיו האחרונות, החל מגיל 50. למרות המאמצים שנעשו בברית המועצות לשמר יחס מעין דתי לדמותו של לנין, רווחו במשך שנים שמועות אודות מחלתו, ובפרט השמועה על היותו נגוע בעגבת. בשני מאמרנו נבחנו עדויות היסטוריות שנחשפו לאחרונה אודות מחלתו של לנין. סקרנו את מחלתו על פי מקורות ברוסית, בפולנית ובגרמנית. ציטטנו מיומניהם האישיים של אחדים מהרופאים שנקראו לטפל בלנין במהלך מחלתו – 27 רופאים, רובם רוסים ושמונה מהם זרים מגרמניה ומשבדיה, חלקם מומחים לטיפול בעגבת.

מחלת העגבת היא מחלת מין, המסתמנת בשלב הראשוני בפגיעה בעור ובריריות. לאחר ההדבקה הראשונית החולה יכול לשוב ולתפקד, ברציפות או לסירוגין, במשך שנים. במהלכה הטבעי (ללא טיפול) וכחלוף כעשרים שנה, פוגעת המחלה במערכת העצבים המרכזית – עגבת שלישונית. התרופה

הראשונה היעילה יחסית לטיפול בעגבת היתה הסלוורסן – התרופה הכימותרפית פורצת הדרך, שפותחה ב-1909 בידי הרופא היהודי-גרמני ד"ר פאול אהרליך. אך נראה שתהליכי המחלה הראשונית הסתמנו בלנין בשנים שקדמו להמצאת הסלוורסן – ב-1895, בהיותו בשנות העשרים לחייו. כפי שציין בעצמו באחד ממכתביו, הוא אושפז אז בשווייץ לשבועיים "לאחר שהשתובב". בזיכרונותיה של אשתו הובאה התייחסות למחלה שפקדה אותו ב-1902 ואשר כללה פריחה עורית.

ב-1920 או בסמוך לכך הסתמנו שינויים ניכרים בהתנהגותו של לנין, שהפך לעצבני ולרגוזני. מזכירתו סיפרה שדרש להתקין בידוד אקוסטי בכל החדרים בהם שהה, כדי למנוע רעש. הוא לא היה מסוגל להאזין עוד למוזיקה ובפרט לא לנגינה בכינור, שגרמה לו לסבל. בשנתיים האחרונות לחייו (1922 - 1924) הוא לקה בשלושה אירועים של שבץ מוחי, שהסתמנו בשיתוק חלקי ובאובדן יכולת הדיבור.

במרס 1923, כשנה לאחר ההחמרה הניכרת במצבו של לנין, נעשה ניסיון טיפולי בתרופה הסגולית סלוורסן. זאת, בהמלצת קונסיליום של 15 רופאים בכירים מרוסיה, גרמניה ושבדיה ובאישור שר הבריאות (הקומיסר העממי) הסובייטי. הטיפול בסלוורסן הניב תוצאות חיוביות אך הופסק לאחר חודשיים עקב תופעות לוואי קשות. עם הפסקת הטיפול הורע מצבו של לנין.

אחד המקורות שהוצאו מהגניזה לאחר התפרקות ברית המועצות הוא דיווחו המפורט של הפסיכיאטר פרופ' ויקטור אוסיפוב, שנמנה עם צוות הרופאים שטיפלו בלנין. הוא זומן לטפל בלנין כשנה וחצי לפני מותו. מקור חשוב נוסף שנחשף הוא יומנו של הנורולוג פרופ' וסילי קרמר, שטיפל בלנין. ביומן נכתב שמחלתו הגלויה של לנין נמשכה כשנתיים וחצי, כאשר הסימנים הקליניים שנגלו לעיני רופאיו לא תאמו את המהלך הרגיל של טרשת העורקים של המוח. המחלה היתה קשה ומפושטת. האפשרות שלנין לקה בעגבת נרמזה בזיכרונות בשני יומנים אלה.

נכתבו שלוש עד שמונה גירסאות שונות לדו"ח הניתחה שלאחר המוות, שבוצעה בנוכחות ששה רופאים ושר הבריאות הסובייטי. הדו"חות שונים זה מזה ואף לוקים בסתירות פנימיות ובתיאורים אנטומיים בלתי-מובנים. ניתן להסביר זאת על רקע הוראתו של שר הבריאות הסובייטי, שניתנה לפתולוג הראשי – להוכיח ולהצהיר שלנין לא היה נגוע בעגבת.

הפגיעה הקלינית הידועה במערכת העצבים הנגרמת במחלת העגבת, תואמת את פרטי מחלתו של לנין. כך גם הפגיעה הפתולוגית, שנצפתה בניתחתו לאחר המוות ובה טרשת עורקים ניכרת והסתיידות נרחבת בכלי הדם. שר הבריאות הסובייטי, שנכח בניתחה, כותב בזיכרונותיו שהפגיעה בכלי הדם הייתה כה קשה עד כי "בזמן שנגעו בהם [בכלי הדם] במלקחיים נשמע צליל מתכתי, והחלל של כלי הדם היה כה מוצר שאי אפשר היה להכניס בהם אפילו שעה". ממצאים אלה יכולים היו להיגרם מפגיעה של עגבת שלישונית.

עדיין נותר מוצא לפתרון התעלומה – עריכת אנליזה בשיטות חדישות למוחו של לנין, הנשמר עד היום במכון לחקר המוח במוסקבה. ספק רב אם השלטונות יתירו לבצעה.

פרשת מחלתו של לנין מדגימה היטב את הדילמות הכרוכות במחלותיהם של מנהיגים. בעוד שלנין הצלול לסירוגין הפך לצל חיזור של עצמו, ניצל סטאלין את הריק המנהיגותי והשתלט בחשאי ובהדרגה על מנגנון המפלגה הקומוניסטית. התוצאות היו הרות אסון למיליוני אזרחים בברית המועצות ואף שינו את מהלך ההיסטוריה.

גם במשטרים דמוקרטיים עלולים מנהיגים, שבידיהם סמכויות ועוצמה רבה, ללקות בפגיעות נזירופסיכיאטריות המובילות להחלטות שגויות. בעת חולשתם הם אף עלולים להיות מוחלפים למעשה בידי הסובבים אותם, שיפעלו בשמם. על כן נדרשת הקמתן של ועדות רפואיות לפיקוח על כשירותם של מנהיגים, בדומה למקובל כיום בפיקוח על כשירותם של טייסים, נהגים, עורכי דין ובעלי מקצועות רפואיים.